

De laatste jaren verschijnt er een toenemende stroom literatuur over buitenlandse en Surinaamse jongeren. Als er gesproken wordt over zwarte jongeren worden meisjes al gauw over het hoofd gezien. Studies over meisjes hebben meestal betrekking op blanke meisjes.

Dit artikel gaat over Surinaams-Creoolse meisjes en is vooral gebaseerd op het onderzoek dat ik gedaan heb in Amsterdam.¹ Bij dit onderzoek zijn vooral schoolgaande, maar ook werkende en werkloze meisjes in de leeftijd van 14 tot 21 jaar betrokken. De meeste van hen zijn tussen 1970 en 1975 naar Nederland geëmigreerd. Dat betekent dat zij grotendeels naar Nederland zijn gekomen in de periode van de derde migratiegolf (vlak voor de onafhankelijkheid van Suriname), waarin voornamelijk Surinamers uit de laagste sociaal-economische groepen Suriname verlieten. Op een enkele uitzondering na komen de in het onderzoek betrokken meisjes uit deze lagere milieus. Er is gekozen voor twee ingangen: vrije tijd en onderwijs. Het zijn twee gebieden, naast familie en werk, die van belang zijn voor het leven van jongeren en hun (sub)culturen (zie bijvoorbeeld Hall & Jefferson 1976). Voor de vrije tijd heb ik me voornamelijk gericht op een Surinaams jongerencentrum in de Staatsliedenbuurt in Amsterdam (Oud-West). Het publiek is er voor het overgrote deel Creools. Daarnaast komen er regelmatig Hindoestaanse, Nederlandse en soms Marokkaanse jongeren. Wat onderwijs betreft werd gekozen voor een lbo (lhno-) en een mavo-school. De meeste Surinaamse scholieren in de leeftijd van 15 tot 19 jaar volgen deze typen onderwijs (Gooskens e.a. 1979). Daarnaast bezocht ik een streekschool (kantoorafdeling), waar werkende en werkloze jongeren een part-time opleiding volgen. Een aparte ingang vormde tenslotte een meisjesstehuis.

Voor het onderzoek heb ik deel genomen aan de activiteiten in het jongerencentrum en interviews gehouden.² In de gesprekken en interviews die ik met de meisjes had vormden onder meer de vier genoemde gebieden, vrije tijd, school, werk en familie, onderwerp van gesprek. Het is niet met zekerheid te zeggen in hoeverre het hier gaat om een representatieve groep voor alle Surinaamse meisjes. Wel is geprobeerd het onderzoek te rich-

ten op de gemiddelde situatie van Surinaams-Creoolse meisjes en om daarbinnen een zo groot mogelijke variatie aan te brengen.

De school en informele relaties

Vrijwel alle in het onderzoek betrokken meisjes hebben de gehele of een deel van de lagere school in Nederland doorlopen. De meerderheid van de meisjes had vroeger (ongeveer tot de puberteit) in het algemeen meer Nederlandse vriendinnen dan nu het geval is. Langzamerhand vond er een verschuiving plaats naar meer en/of intensievere vriendschappen met Surinaamse leeftijdgenoten. Vriendschappen met Nederlandse jongeren beperken zich vaak tot school. Buiten school of na de schoolperiode verminderen of verdwijnen deze contacten vaak. Dat geldt in mindere mate voor de jongste meisjes die hun vrije tijd meer buitenshuis doorbrengen.

Dat contacten met Nederlandse jongeren minder worden heeft voor een deel te maken met de intensiteit van die contacten. Slechts bij enkele meisjes namelijk wanneer ze al tijdens de schooltijd een hechtere vriendschap hadden (en bijvoorbeeld ook bij elkaar thuis kwamen), blijven de contacten bestaan. Ook hangt die verandering samen met het verschil in omgang tussen Nederlanders en Surinamers. 'Met Surinamers voel je je meer thuis'; 'Je begrijpt elkaar beter'; 'Je kan meer jezelf zijn'. Bij Nederlanders kan je je niet altijd 'Surinaams gedragen'.

Lucia³ (20 jaar): Ik trek nu meer op met Surinamers. Vroeger had ik wel Hollandse vriendjes, maar toch klikte het niet zo.

Een veel gehoorde mening van leraren en leraressen op de scholen waar ik een deel van mijn onderzoek uitvoerde is dat de Surinaamse (en andere buitenlandse) leerlingen 'nogal op elkaar aantrekken', hetgeen ze als negatief beoordelen: groepsvorming zou integratie in de weg staan. Desalniettemin is de school de plaats bij uitstek waar veel, zo niet de meeste, interactie tussen Surinaamse en Nederlandse jongeren plaatsvindt. Het gedrag van sommige leraren en leraressen wordt — meer dan het gedrag van Nederlandse medeleerlingen — als discriminerend ervaren.⁴ Er

blijken wel eens conflicten te zijn tussen Nederlandse en Surinaamse leerlingen of er worden door Nederlandse leerlingen discriminerende opmerkingen gemaakt, maar ik heb de indruk dat daar minder zwaar aan getild wordt dan aan — al dan niet vermeend — discriminerend gedrag van leraren en leraressen. Een aantal docenten meent overigens dat Surinaamse leerlingen zich vaak onterecht gediscrimineerd voelen.

Onderwijs en werk

De meeste Surinaamse meisjes ervaren het als structureel discriminerend dat veel Surinaamse kinderen bij aankomst in Nederland een klas moesten doubleren. Sommige meisjes zijn zich bewust van het feit dat Surinaamse jongeren relatief minder doorstromen naar hogere vormen van voortgezet onderwijs.

Vivian (16 jaar): Ze stuurden alle Surinaamse kinderen naar de huishoudschool.

Toch zeggen ze vrijwel allemaal dat je hier meer kansen hebt om een opleiding te volgen dan in Suriname. Zowel de meisjes als hun ouders hechten veel belang aan onderwijs. De ouders kwamen niet alleen naar Nederland in de verwachting hier meer sociaal-economische zekerheid te hebben, maar ook met de hoop op een betere toekomst voor hun kinderen. 'Zonder diploma begin je niets in Suriname', is hun redenering.

Het halen van 'een papertje' vinden de ouders zowel voor jongens als voor meisjes belangrijk. Dit hangt onder meer samen met de traditioneel belangrijke economische rol van Surinaams-Creoolse, en met name Volkscreoolse, vrouwen. Zij gaan er doğaans vanuit zelf te moeten kunnen werken voor haar inkomen om zichzelf en haar kinderen te onderhouden. 'Je diploma is je man' (Lenders & Van de Rhoer 1983).

Sandra (14 jaar): Kijk, bijvoorbeeld een jong meisje hè, 15 of zo, je ziet een man of een leuke jongen, je laat voor hem de school in de steek en als hij je dan niet meer wil, wat heb je dan? Dan heb je niks, je hebt niet eens je diploma.

Deze nadruk op het belang van onderwijs en diploma's zorgt bij een aantal meisjes voor een goede motivatie en doorzettingsvermogen voor het schoolwerk. Het valt bijvoorbeeld op dat er meisjes zijn die op relatief oudere leeftijd en na de no-

dige hindernissen (doubleren, zakken voor het examen) de moed niet opgeven en toch hun diploma weten te behalen. Maar deze zelfde leerlingen kunnen op school een gedrag vertonen dat als 'lastig' wordt beschouwd. Hoewel ik dat niet echt onderzocht heb, bevestigt mijn indruk hierover wat Fuller (1982) zegt over zwarte meisjes op een Engelse school. De meisjes van haar onderzoek vertonen in hun schoolgedrag tegenstrijdige aspecten van de 'goede' en de 'slechte' leerling. Onderwijskwalificaties worden gezien als belangrijk middel om toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt, terwijl tegelijkertijd de school gezien wordt als vervelend en kinderachtig. Ambitie ten aanzien van schoolprestaties gaat samen met non-conformistisch gedrag. Ter illustratie het volgen-
de uit mijn onderzoek.

Sylviana (19 jaar): Toen ik daar (mavo-school) pas ging was ik heel rustig hè. Maar later had ik ruzie met al die meisjes. (Na een conflict met een leraar) werd ik daar d'r af getrapt. Hij heeft er een heleboel leugens bij verteld. Heleboel leugens. En niemand wou me verdedigen. Niemand. Alleen Vivian wist dat. Maar ja, Vivian ... Ze zouden haar niet eens geloven, want Vivian en ik waren één pot nat! Want we hadden ook een soort meidengroep daar. Noemden we onszelf 'de gang', weet je. Als we d'r aan kwamen, iedereen was bang. En hun waren zwak! (...) Toen moest ik eraf. (...) Gewoon, het ging er gewoon om dat we een groepje hadden en als bijvoorbeeld een Nederlands meisje uit ons groepje het had gedaan, was ze ook van school afgestuurd.

Toen Sylviana naar een andere school ging, ging Vivian kort daarop naar dezelfde school. Daar werd zij overigens binnen de kortste keren vanaf gestuurd. Zowel Sylviana als Vivian hebben — zij het niet zonder moeite — het mavo-diploma gehaald en volgen nu een beroepsopleiding.

Griffin (1982, p. 68) zegt over het schoolgedrag van zwarte meisjes in Engeland en de beoordeling daarvan op school: 'Vanwege racistische en seksistische stereotypen over zwarte meisjes, zien veel blanke leraren hen als "probleemgevallen", omdat ze niet in de ras-specifieke idealen passen over volwassen vrouwelijkheid. Afro-Caribische meisjes worden vaak gezien als onruststokers, en als te luidruchtig of agressief, en worden gedefinieerd als "ontregelend" ...'.

Vaak hebben de meisjes al vastomlijnde plannen voor na de schoolperiode en ze twijfelen niet aan de mogelijkheid die ook uit te voeren. De beroepsambities van zowel lhno- als mavo-scholieren gaan vaak uit naar traditioneel vrouwelijke beroepen als kapster, schoonheidsspecialiste, mo-

de-ontwerpster, etc. en verzorgende beroepen (bejaardenverzorgster, kinderverzorgster, peuterleidster) of beroepen in de administratieve sector. Overigens de beroepen die ook hun moeders — zij het met minder scholing — vaak uitoefen(d)en. Die beroepskeuze lijkt overeen te komen met die van blanke arbeidersklasse meisjes, met dit verschil dat zwarte meisjes misschien niet automatisch hun opleiding volgen met direct het perspectief van een huwelijk in het vooruitzicht.⁵ Maar de geschiedenis hoeft zich niet noodzakelijk herhaalt te worden. Sharpe (1976) zegt bijvoorbeeld dat de neiging tot het sluiten van huwelijken onder Westindische jongeren in Engeland toeneemt.

De grote waarde die de meisjes uit Fuller's onderzoek hechten aan onderwijs als noodzakelijke voorwaarde tot het verkrijgen van werk, brengen ze bewust in verband met de hoge werkloosheid en de mogelijkheid van discriminatie op grond van ras en sekse. Volgens Fuller proberen zwarte meisjes door langer op school te blijven in vergelijking met jongens deze discriminatie te ontlopen. Naast dit vertrouwen in de mogelijkheid om discriminatie op de arbeidsmarkt te vermijden, vertrouwen ze ook in eigen kunnen om hun opleiding te voltooien.

Hoewel de Engelse situatie niet dezelfde is als de Nederlandse lijken er toch overeenkomsten te zijn.⁶ Ook veel van de in mijn onderzoek betrokken meisjes hebben een optimistische toekomstverwachting. Enkele Nederlandse hulpverleners, die beroepshalve met Surinaamse meisjes te maken hebben, merkten dat ook op. Veel meisjes geloven in hun toekomstige mogelijkheden op de arbeidsmarkt, in ieder geval zolang zij nog op school zitten.

Glenda (17 jaar): Maar als je goede papieren hebt letten ze volgens mij niet zo op je huidskleur. Als je goede papieren hebt heb je best wel kans om aan een goede baan te komen.

Patricia (16 jaar): Vind je het gek als je geen diploma's hebt en je kunt geen werk vinden. Dan kun je enkel maar werk vinden bij een schoonmaakbedrijf. Als je geen diploma' hebt kan je niet in een groot kantoor gaan zitten, je bent geen directeur en je hebt geen diploma's. Dat kan niet.

Dat betekent echter niet dat de meisjes zich niet bewust zijn van de discriminatie op de arbeidsmarkt. Sommigen menen dat dat niet alleen geldt voor Surinamers, maar ook voor andere buiten-

landers en dat de economische crisis op hen wordt afgewenteld. Of, zoals een meisje het formuleerde:

Judith (17 jaar): ... maar dat ze toch een punt gaan zoeken om de economie goed te laten gaan, dat ze niet alleen op Surinamers, maar ook op buitenlanders gaan afreageren. En dat vind ik heel discriminerend. Er staat hier in Nederland dat je niet mag discrimineren, maar zelfs de regering discrimineert!

Biedt de school nog een enigszins beschermde omgeving, in de arbeidswereld is dat minder het geval.

Wendy (19 jaar): Ik heb ook wel eens bij een vrouw gewerkt, dat was mijn eerste stage, die had een hekel aan Surinaamse mensen. En dan kwam ik daar, moest voor d'r ramen lappen en zo. Zegt ze: 'Nou, die ramen zijn niet goed gelapt.' Ging ik stofzuigen, had ik ook niet goed gedaan. Ik kon niks goed doen. Toen ben ik maar weg gegaan. Ze heeft later tegen mijn leidster gezegd dat ze liever geen Surinaamse had. Mijn leidster heeft toen gezegd: 'Of zij, of niemand.'

Lucia (20 jaar): Vroeger had mijn vader het altijd over discriminatie. Ik geloofde er niet in. Ik voelde me blank, Chinees, alles. Ik had er geen last van. Maar nou dat je solliciteert, die mensen kennen je niet, dan merk je het weer wel.

Lucille (19 jaar): Ik zocht werk voor zaterdag in de stad en zo. Donderdagavond ben ik gegaan in een boetiekje, stond een bordje: 'gevraagd verkoopster'. Ik ben naar binnen gegaan. Die Nederlandse man zag dat ik een Surinaamse meisje was, zei hij: 'We zitten al vol.' Toen zei ik tegen hem: 'Dan mag je het bordje wel weg halen.'

Natuurlijk zijn er ook onder Surinaamse meisjes vroegtijdige schoolverlatsters en zijn er meisjes die een uitgesproken nare schoolgeschiedenis achter de rug hebben. Op de streekschool bijvoorbeeld kwam ik in contact met meisjes die vaak van school(type) veranderd waren en de eindstreep niet gehaald hadden en/of werkloos waren. Bovendien is de werkloosheid onder Surinaamse meisjes relatief hoger dan onder Surinaamse jongens en Nederlandse jongens en meisjes.⁷ Toch zijn er veel minder meisjes dan jongens die in een situatie van duurzame perspectiefloosheid een alternatieve overlevingsstrategie 'kiezen' en gaan behoren tot de randgroepjongeren.⁸ Een deel van de jongens die uit de boot vallen grijpt terug op een al in Suriname bestaande traditie van overleven buiten de officiële arbeidsmarkt.⁹ Binnen de Surinaamse Creoolse cultuur is dat voor jongens gelegitimeerd. Voor meisjes

bestaat er veel minder een dergelijk alternatief. De enige mogelijkheid voor hen tot het verwerven van een 'betere' positie en zelfstandigheid zijn onderwijskwalificaties.

Vrije tijd

School, werk, familie en vrije tijd zijn de levenssferen waarin de oudercultuur — de cultuur waar toe jongeren behoren naar klasse- en etnische afkomst — én de dominante, Nederlandse cultuur de factoren die jongeren beïnvloeden. Het is vooral op het gebied van de vrije tijd dat etnische identiteit zich duidelijk manifesteert.

De mate waarin de jongeren omgaan met leden van de eigen etnische groep is een van de aspecten van etnische identiteit¹⁰. Meer dan op school of op het werk is interactie met Surinaamse of Nederlandse leeftijdgenoten in de vrije tijd een 'vrije keuze'. In het algemeen staan meisjes meer open voor contacten met Nederlanders dan jongens en lijken ze flexibeler in het hanteren van andere situaties dan ze van huis uit gewend zijn. Ze hebben meestal ook meer contact met Nederlandse jongeren. De geïnterviewde meisjes die een vriend hebben, hebben echter allemaal een Surinaamse vriend.

In de sfeer van de vrije tijd blijkt ook het duidelijkst dat jongeren niet zozeer *tussen* twee culturen leven, maar dat zij het creatieve vermogen hebben verschillende culturele invloeden te integreren in een eigen levensstijl. De Surinaamse meisjes uit mijn onderzoek vormen in dat opzicht geen homogene groep. Er zijn drie 'groepen' te onderscheiden, waarbij uiteraard niet iedereen even goed in deze indeling valt.

De '*disco-meisjes*' zijn de jongste meisjes die bovendien vaak al op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen. Hun 'stijl', zoals die tot uitdrukking komt in muziek, kleding, taalgebruik, etc. komt voor een belangrijk deel overeen met die van Nederlandse meisjes uit hun sociale omgeving. Anderzijds weten zij hun eigen identiteit te hanteren als belangrijk middel in de vorming van een eigen disco-stijl. Hoewel hun participatie in de disco-cultuur niet ook automatisch integratie betekent, is het wel zo dat deze meisjes relatief meer contact hebben met Nederlandse leeftijdgenoten en dat zij vaker algemene jongerenvoorzieningen bezoeken. Daarnaast komen zij in gelegenheden die als meer 'Surinaamse plekken' gelden of bepaalde disco's waar veel Surinamers komen.

In de ogen van de ouderen zijn zij het meest 'verhollandst'.

Joyce (14 jaar): Ze (de ouders) hebben nog echt die Surinaamse gewoontes, die ik helemaal niet kan uitstaan. Mijn vader en moeder mochten vroeger niet naar een disco of zo en nou vinden ze dat ik ook niet naar de disco mag. Nou, ik ga wel. Vind ik stom. Ja, we zijn toch hier in Nederland, niet die ouwe gewoontes.

Rasta's vormen een duidelijk te onderscheiden groep onder de Surinaamse jongeren.¹¹ Onder *Rasta's* zijn meisjes veruit in de minderheid. Hun muziek is reggae. Daarin wordt onder meer de eigen historie en de 'back-to-the-roots' gedachte bezongen.

Patricia (16 jaar): Suriname zat aan Afrika vast, weet je, en we zijn gewoon gesplitst. Je moet je ook bezig houden met Surinaamse cultuur, want Suriname komt toch van Afrika af. Kijk, elk land heeft zijn eigen cultuur, Ghana heeft zijn eigen cultuur, en zo was ook Suriname stukje van, heeft ook zijn eigen cultuur.

In tegenstelling tot de disco-meisjes, die volgens de laatste mode gekleed gaan, moeten *Rasta's* niets hebben van de glitter van de westerse samenleving.

Anita (17 jaar): Nou, ik weet we zijn op de goede weg. Maar als je aan die andere kant bent, die disco of wat dan ook, helemaal op het slechte pad ga je dan. Nou, als jij die andere kant wil gaan, bekijk het maar. Eens zal je ogen open zijn, maar ja, dan zal het al te laat zijn. En zo denken wij. Zij denken niet zo, zijn nog niet zo ver weet je. Ze zijn nog met mode, mode, mode dingen, ... maar eens ... ja, dan zal het al te laat zijn.

Zij zetten zich enerzijds af tegen de blanke, westerse samenleving, anderzijds wensen zij zich ook duidelijk te onderscheiden van de oudere generatie Surinamers. Bepaalde elementen van de oudercultuur verwerpen ze, terwijl ze ook gedeeltelijk voortbouwen op die oudercultuur (bijvoorbeeld de herwaardering van de taal, het Sranan Tongo, en de keuze van Suriname als het beloofde land waarnaar men zal terugkeren). Ook nieuwe elementen worden opgenomen, zoals de 'terug-naar-de-natuur' gedachte.

Hoewel *Rasta's* vooral omgaan met andere *Rasta's* en vaak afgeschilderd worden als een groep die zich isoleert, blijkt uit mijn onderzoek dat deze meisjes ook omgaan met Nederlandse jongeren. Er is bijvoorbeeld ook een — klein — aantal Nederlandse meisjes *Rasta*.

De levensstijl van Rasta's is een gezamenlijke poging van Surinaamse jongeren tot ontwikkeling van een nieuwe, eigen (zwarte) identiteit en bewustzijn en het zoeken van een eigen weg in de Nederlandse samenleving.

Een derde te onderscheiden groep vormen de meer traditionele of *de meer op de Surinaamse gemeenschap georiënteerde meisjes*. Deze meisjes zijn relatief meer aan thuis, aan de familie en aan de Surinaamse gemeenschap gebonden. Zij bewegen zich minder buitenshuis dan de disco- en Rasta-meisjes. Voor deze groep als geheel geldt dat als zij met Nederlandse leeftijdgenoten omgaan dit meer iets is dat voortkomt uit de situatie op school, op het werk, en sommigen: in het meisjesstehuis) dan dat het een meer 'vrije keuze' is. Een aantal heeft een uitgesproken voorkeur voor Surinaamse muziek en ze gaan ook vaker naar Surinaamse feesten.

Hellen (19 jaar): Als je d'r een tijdje niet naar toe gaat en je gaat weer dan vind je het hartstikke leuk! Dan lééf je je gewoon uit! Echt dansen. Nou, dan gaat het leven gewoon door. En als ik weer denk: hééé, ik heb zin om naar de Bijlmer te gaan, twee, drie maanden later, ga ik weer, om niet te vergeten dat ik Surinaamse ben.

In het algemeen geldt voor deze groep dat hun culturele identiteit misschien minder verschilt van die van hun ouders (in vergelijking met disco- en Rasta-meisjes), maar dat zij die kritischer en zelfbewuster hanteren. In die zin is de term 'traditioneel' voor deze meisjes minder juist.

Familie

Meisjes brengen in vergelijking met jongens meer vrije tijd thuis of bij familie door dan buitenshuis. Dat hangt voor een groot deel samen met het verschil in rolpatroon tussen mannen en vrouwen en het verschil in opvoeding dat er is tussen jongens en meisjes. Vrouwen nemen niet alleen een centrale positie in in het familieleven, maar zijn ook degenen die voor het grootste deel de verantwoordelijkheid dragen voor de opvoeding van de kinderen en het huishouden. Hoewel jongens ook worden ingeschakeld bij het huishoudelijk werk, is de opvoeding van meisjes er toch meer op gericht dat vooral zij later deze taken vervullen.

... meisjes leren om later deze taken altijd te kunnen vervullen, terwijl jongens worden getraind voor noodgeval-

len, dat wil zeggen voor de perioden dat zij geen beroep op een vrouw kunnen doen (Lenders & Van de Rhoer 1983, p. 53).

De opvoeding van meisjes is bovendien strakker dan die van jongens. Jongens hebben bijvoorbeeld een grotere bewegingsvrijheid buitenshuis. Traditioneel gezien (zeker in Suriname) bewegen meisjes zich 's avonds niet zonder begeleiding van ouderen, een broer of bepaalde vriendin buitenshuis. Voor sommige meisjes geldt dat hier in Nederland nog. Meisjes zijn zich daar, mede onder invloed van de Nederlandse situatie, bewust van.

Vivian (16 jaar): Want kijk, hun situatie (van de ouders) was heel anders hè. En dat begrijpen ze niet. Ze begrijpen niet dat wij nu eenmaal heel anders zijn dan hun. En dat begint, daar komen ze nu pas achter denk ik. Want als ik tegen mijn moeder een paar jaar geleden zei: 'Ik ga weg', nou uh ... Maar kijk, als je een jongen bent mag je ááááá! Maar zodra je een meisje bent ... Dat kan ik niet uitstaan! (...) Maar hier in Nederland heb je eigenlijk geleerd om voor je mening op te komen. Tenminste ik. Dat heb ik toch wel op school geleerd.

De invloed van het onderwijs in Nederland of meer in het algemeen: de Nederlandse sociale omgeving, is merkbaar in veranderd gedrag, vaardigheden en attitudes van Surinaamse jongeren. Positief van het contact met Nederlanders vinden de meisjes zelf dat je met hen vrijer kan praten, dat je meer een eigen mening kan hebben. Bij Surinamers moet je vaak 'ouderwets' gedragen: respect hebben voor en gehoorzaamheid aan ouderen. Veel ouderen menen dat hun kinderen in Nederland 'Hollandse manieren' leren en 'vrijpostig' worden. Sommige Surinaamse meisjes vinden dat Nederlandse meisjes té vrij worden gelaten door hun ouders; zij verkiezen meer een tussenweg.

Het familieleven is bij veel meisjes belangrijk. De familieband is doorgaans hechter dan bij Nederlanders. Met name is dat het geval tussen moeder en dochter en tussen een meisje en haar zussen. De relatie tussen ouders en kinderen wordt echter beïnvloed door verschil in ervaringen en opvattingen tussen de generaties. Bij een aantal meisjes lopen de spanningen of conflicten zo hoog op dat het leidt tot een breuk thuis. De kern van de conflicten is meestal een verschil van mening over vrijheid en zelfstandigheid.

Eigen taal en cultuur

Het feit dat de eigen familie voor meisjes zo'n belangrijke rol speelt verklaart mede het verschil met jongens als het gaat om de gehechtheid aan bepaalde centrale cultuurelementen, zoals winti en bigi pokoe.¹²

Veel Surinaamse meisjes zijn van mening dat je 'je eigen taal en cultuur' niet moet vergeten of je er zeker niet voor moet schamen. Ze waarderen bepaalde elementen van de eigen cultuur: voedselgewoonten en een bepaald soort gedrag dat als typisch Surinaams wordt gezien, bijvoorbeeld gastvrijheid (Nederlanders zijn niet gastvrij of 'gierig'), minder formaliteit in contacten met anderen (Nederlanders zijn 'stijf', 'deftig', 'beleefd'). Wat betreft winti en bigi pokoe zijn er verschillen. Enkelen beoordelen het negatief (sommige Rasta-meisjes), anderen (her)waarderen de eigen cultuur meer zoals hun ouders. Voor de meeste meisjes geldt echter dat deze elementen van de eigen cultuur een soort vanzelfsprekendheden zijn, maar dat er daarnaast een (grotere) oriëntatie is op de eigen subcultuur (in het geval van Rasta's) of de in Nederland gangbare jongerencultuur (disco-meisjes).

Met betrekking tot het Sranan Tongo (de Surinaamse taal van de Creoolse bevolkingsgroep) bestaat er een meer eensgezinde visie. Ouderen zien het meestal als 'niet netjes', 'niet beleefd'. Jongeren hebben soms ook wel het gevoel dat Nederlands spreken beter is (het is in ieder geval een vereiste als je in Nederland woont en op school zit), maar zij hebben toch ook heel duidelijk het idee dat Surinaams 'je eigen taal is', die je niet moet vergeten. Met name Rasta's denken er zo over.

Sandra (14 jaar): Ze (Rasta-jongens) vinden het vervelend als wij Nederlands praten, de meisjes. Ze zeggen: 'Je moet je eigen taal praten.'

Alle meisjes verstaan Surinaams en spreken het in meerdere of mindere mate. Bij de meeste meisjes wordt er nu thuis Nederlands en Surinaams gesproken. Veel meisjes mochten vroeger geen Sranan spreken: met name voor jonge kinderen vindt men het belangrijk dat ze thuis Nederlands spreken, mede met het oog op het (Nederlandstalige) onderwijs. Jongeren behoren ouderen of onbekenden niet in het Surinaams aan te spreken. Terwijl ouders soms tegen hun kinderen Suri-

naams spreken, moeten kinderen vaak in het Nederlands antwoorden.

Een en ander hangt samen met het verschil in status tussen beide talen in Suriname. De mate waarin Nederlands gesproken wordt houdt verband met het sociaal-economisch milieu: hoe hoger men op de maatschappelijke ladder staat, des te meer spreekt men Nederlands. Het Surinaams wordt gezien als 'straattaal'. Het feit dat meisjes meer thuis zijn (zeker in Suriname) en jongens vaker buitenshuis (buiten de controle van de ouders) verklaart mede waarom meisjes in vergelijking met jongens meer Nederlands spreken.

Alle meisjes spreken onderling echter beide talen, zij het niet in gelijke mate. Er wordt gemakkelijk gewisseld van het een naar het ander. In bepaalde situaties wordt bij voorkeur in het Surinaams gesproken, bijvoorbeeld als het gaat om grappen of als iemand kwaad is.

Sommige meisjes die hier op jonge leeftijd gekomen zijn, zeggen zelf het Surinaams niet zo goed te spreken en het daarom ook niet zo gauw te durven spreken. Maar vaak geven ze te kennen het wel graag goed te willen leren. Hun kritiek op 'verhollandste' Surinamers is onder andere dat ze hun eigen taal niet meer willen spreken.

Marjan (16 jaar): In Suriname mocht je geen Surinaams praten op school. Je moest Nederlands praten, anders gingen ze je slaan. In de pauze sprak ik Surinaams, maar in de klas Nederlands. Terwijl die onderwijzers zelf Surinaams waren, spraken ze zelf ook Nederlands! Je mag toch wel je eigen taal praten!

Sylvana (19 jaar): Eigenlijk moesten ze wel Surinaams op school leren, want weet je, ik kan zelf niet zo goed Surinaams.

Niet alleen de onderwaardering van het Sranan Tongo verwerpen de meesten, maar ook het in sterke mate op Nederland georiënteerde onderwijs in Suriname, dat een aantal meisjes uit ervaring kent. Hoewel er ook positieve voorbeelden zijn, hebben sommigen kritiek ook op het onderwijs dat zij volgen. Van beide een voorbeeld.

Judith (17 jaar): We hebben er met handel over gehad wat Nederland allemaal krijgt van Suriname. Maar dat kon ik niet uitstaan. Daar ben ik ook heel fel op. Dat wist ik ook niet. Toen ik het hoorde toen dacht ik: jééé, wat zijn jullie uitbuiters! Want jullie zijn echt slim geweest, ik zweer het je. Stel je voor als Nederland nou zegt: 'OK, je krijgt geen geld meer...' Suriname háált het niet meer. Jullie hebben zoveel dingen d'r uit gehaald.

Diana (16 jaar): Ik vraag me soms af waarom we hier op school nooit iets over Suriname krijgen. In Suriname ging elke aardrijkskundesle over Nederland. Je moest alle provincies uit je hoofd leren met de hoofdsteden en zo. Net of daar zelf Nederland was. Maar als je hier komt hoor je niets over Suriname met aardrijkskunde of zo, af en toe een voorbeeld. Het enige wat je hoort: 'Surinamers rot op naar je land.'

Discriminatie

Alle meisjes zijn zich ervan bewust dat er in Nederland negatieve stereotypen leven over Surinamers: 'Alle Surinamers worden over één kam geschoren.' Vrijwel alle meisjes, ongeacht de eigen ervaringen met discriminatie zijn van mening dat 'de Surinamers' in de Nederlandse samenleving worden gediscrimineerd. Duidelijk blijkt dat bijvoorbeeld uit hun mening over de Nederlandse pers en politie. De pers bevestigt en versterkt al bestaande stereotypen, zo vinden ze. Bovendien beschouwen ze het algemeen als discriminerend als in de misdaadverslaggeving de etnische afkomst wordt vermeld. De politie treedt bevooroordeeld of discriminerend op, zo is een veel gehoorde mening. In dergelijke gevallen voelen meisjes zich ook aangesproken vanwege hun Suri-naams-zijn, ook al betreft het hen persoonlijk niet. Een meisje vertolkt dat als volgt:

Vivian (16 jaar): Ik vind, je moet gewoon blijven hoe je bent. Je moet je wel aanpassen natuurlijk. Dat moet je altijd als je in een ander land bent. Maar ik vind dat je je cultuur en gewoontes niet allemaal moet veranderen, want je bent toch en je blijft een Surinamer en je wordt toch nog steeds gediscrimineerd. Of je nou echt Nederlands wilt gaan doen of echt Surinaams, gediscrimineerd word je toch.

De eigen discriminatie-ervaringen omvatten gebeurtenissen op school, op het werk, in de tram, op de markt, etc. Vaak gaat het daarbij om conflicten waarbij discriminerende opmerkingen worden gemaakt. Een aantal meisjes is zich ook bewust van meer structurele discriminatie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt en/of heeft dat zelf ervaren (zie 'Onderwijs en werk').

In vergelijking met jongens ondervinden meisjes minder discriminatie op grond van hun zwart-zijn. Dit houdt verband met het feit dat de heersende negatieve stereotypen over Surinamers grotendeels betrekking hebben op mannen, vooral als het gaat om agressiviteit, criminaliteit en druggebruik. Een duidelijk voorbeeld is het niet toegelaten worden van jongens en mannen in disco's

omdat 'de' Surinamers agressief zouden zijn. Opvallend in dit verband is dat vrijwel geen van de geïnterviewde meisjes zegt ooit zelf de toegang tot een disco geweigerd te zijn, maar wel jongens te kennen die dat is overkomen (al of niet in hun bijzijn) en/of gelegenheden waar dat gebeurt.¹³ Het lijkt of hier sprake is van omgekeerde discriminatie (meisjes worden juist wel toegelaten), en wel op grond van sekse. Wellicht speelt hierbij een ander soort stereotypen een rol: zwarte meisjes als een exotische aantrekkelijkheid. Dit alles neemt niet weg dat ook discriminatie-ervaringen van anderen een belangrijke rol spelen en van invloed zijn op het etnisch bewustzijn. De meisjes trekken het zich aan, want ze behoren immers ook tot die groep. Veelal overheerst er een gevoel van solidariteit met de eigen etnische groep, of op zijn minst zijn ze kwaad over het feit dat Nederlanders generaliseren naar de hele groep toe.

Sylviana (19 jaar): Soms komt er een Nederlander naar me toe: Surinamers zijn dit of dat, maar jij bent wel aardig hoor. Dan voel ik me ... ik weet niet ... Ik voel me heel raar dan.

Van de kant van Nederlanders die in hun werk met Surinaamse jongeren te maken hebben wordt vaak gesteld dat Surinaamse jongeren erg gevoelig zijn voor discriminatie ofwel dat zij snel bepaalde situaties of opmerkingen die niet discriminerend bedoeld zijn wel als zodanig interpreteren. Hoewel ik niet helemaal kan beoordelen of dat idee juist is (zie noot 4), wil ik wel zeggen dat als Surinaamse jongeren 'gevoeliger' voor discriminatie zijn, dat alleszins begrijpelijk is. Het is waarschijnlijk dat jongeren — meer dan hun ouders — negatieve ervaringen hebben in dat opzicht. Jongeren komen doorgaans meer in aanraking met Nederlanders, terwijl hun ouders meer in Surinaamse kring verblijven.

Conclusie

Het idee dat Surinaamse meisjes 'tussen twee culturen'¹⁴ leven en dus cultuur- en identiteitsconflicten hebben lijkt te simplistisch. Jongeren zijn eerder *van* twee culturen dan dat zij *tussen* twee culturen leven. Ik wil hier geenszins beweren dat cultuurverschillen geen belangrijke rol spelen, wel wil ik wijzen op factoren die wellicht doorslaggevend zijn voor de manier waarop Surinaamse

meisjes hun positie in de Nederlandse samenleving ervaren en beleven.

De problemen van Surinaamse meisjes lijken niet zozeer voort te komen uit *cultuurverschillen*, maar zijn eerder het gevolg van hun klassepositie, in samenhang met de ervaring en het bewustzijn van stigmatisering en discriminatie. De positie van Surinaamse en Nederlandse meisjes uit de arbeidersklasse komt in een aantal opzichten overeen, met name wat betreft onderwijs- en arbeidskansen. Dit verschaft hen deels een gemeenschappelijke basis voor interactie. Maar voor zwarte meisjes zijn er extra obstakels in deze samenleving. De collectieve ervaring van stigmatisering en discriminatie blijken een belangrijke invloed te hebben op de manier waarop Surinaamse meisjes hun positie in deze samenleving ervaren en beleven. Het vormt een belangrijk samenbindend element. De binding met de eigen groep of een deel daarvan (jongeren) leidt daarbij in het algemeen niet zozeer tot afzondering (zoals wel eens wordt gesuggereerd), maar is veeleer een basis voor verkenning van hun sociale omgeving. In die zin heeft het geen behoudend, maar veeleer een emancipatoir karakter.

In vergelijking met hun ouders hebben Surinaamse meisjes meer keuzemogelijkheden, mede door hun bredere kennis van de Nederlandse samenleving. Maar dat blijft slechts marginaal. Hun keuzemogelijkheden worden ernstig beperkt door hun specifieke en lage sociaal-economische positie. Het duidelijkst blijkt dat uit hun kansen op het gebied van onderwijs en werk. Maar ook met betrekking tot vrije-tijdsbesteding, en in zekere

zin de hulpverlening, vallen deze jongeren vaak wél tussen wal en schip. En het lijkt niet waarschijnlijk dat met het toenemen van de economische crisis en het verharden van de interetnische relaties deze situatie in de nabije toekomst rooskleuriger zal worden.

Voor Surinaamse meisjes (en Westindische meisjes in Engeland) wordt vaak gesuggereerd dat ze in een voordeliger positie zitten in vergelijking met jongens. Zij 'doen' het op school vaak beter en zij komen eerder in 'beter' werk terecht. De verklaring die hiervoor vaak gegeven wordt is dat vrouwen in een samenleving met een matrifokale familiestructuur (zie noot 5) een geprivilegieerde positie zouden hebben en dat meisjes van huis uit mee⁴ aangemoedigd zouden worden tot schoolprestaties (zie bijvoorbeeld Driver 1979). Als vrouwen echter een speciale positie hebben dan is dat vanwege hun belangrijke rol in het huishouden of binnen de familie. Het betekent niet dat vrouwen in de samenleving ook een gelijkwaardige of zelfs hogere machtspositie hebben. Om met Fuller (1982, p. 98) te spreken: matrifokaliteit kan bestaan, en bestaat ook, binnen essentieel patriarchale samenlevingsvormen. Het lijkt waarschijnlijker dat meisjes niet *meer*, maar *ook* aangemoediging ten aanzien van school krijgen. Dat gebeurt dan mede met het oog op hun mogelijke toekomstige rol als kostwinster. Het nastreven van onderwijskwaliteiten moet volgens Fuller dan ook eerder geïnterpreteerd worden als overlevingsstrategie in een samenleving waarin zwarte meisjes te maken hebben met achterstelling op grond van ras en sekse.

Noten

1 Mijn onderzoek maakte deel uit van een onderzoeksproject van het Antropologisch Sociologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam, met als centraal thema 'etnische identiteit'. Naast onderzoek onder Surinamers werd er ook onderzoek gedaan onder Turken en Chinezen. Over het project als geheel verscheen een eindrapport (Vermeulen 1983).

2 Met name in en rond dit jongerencentrum speelde participerende observatie een belangrijke rol. Op de scholen was dit minder het geval. De school vormde meer een plaats van contact en een context waarin de interviews plaatsvonden. Alle interviews waren open gesprekken, waarbij alleen een onderwerpenlijst werd gebruikt.

3 Deze en alle volgende namen zijn gefingeerd.

4 Het gaat hierbij om als discriminerend ervaren situaties, niet om situaties die 'objectief' discriminerend zijn. Dit gold steeds in mijn onderzoek. De reden

daarvan is dat de subjectieve beleving van dergelijke situaties van invloed is op de beeldvorming, houding en het gedrag ten opzichte van Nederlanders en de Nederlandse samenleving. Als zodanig is het van grote invloed op de vorming van etnische identiteit. Niet alleen de eigen ervaringen spelen daarbij een rol, maar ook die van anderen. Als hier in het vervolg over discriminatie wordt gesproken bedoel ik dat in bovenstaande zin.

5 Onder Surinaamse Volkscreolen bestaan naast het huwelijk andere man/vrouwverbanden, namelijk concubinaat en bezoeksrelaties, die sociaal geaccepteerd zijn. Voorts zijn er veel — al dan niet 'alleenstaande' — vrouwen die hoofd van een huishouden zijn. Zij zijn in zoverre niet alleenstaand dat zij kunnen rekenen op de steun van vrouwelijke verwanten. Vaak maken deze familieleden (moeder en zusters met eventuele kinderen) ook deel uit van het huis-

houden. Als vrouwen trouwen gebeurt dat veelal pas op latere leeftijd. Vrouwen (moeders) vervullen een centrale rol in huishouden en familie. De positie van mannen is daarbij relatief marginaal, vooral door hun zwakke economische positie. Een dergelijke familie-structuur wordt matrifokaal genoemd (zie bijvoorbeeld Lenders & Van de Rhoer 1983).

6 Ik refereer hier vooral aan Engelse studies, omdat de situatie van Westindische meisjes in Engeland goed vergelijkbaar is met die van Surinaams-Creoolse meisjes in Nederland. Bovendien is mij weinig onderzoek bekend over de specifieke situatie van zwarte meisjes in Nederland. Zelfs in Engeland, waar de immigratie vanuit het Caraïbisch gebied al eerder plaatsvond dan in Nederland, bestaat er relatief weinig onderzoek op dat gebied (zie Griffin 1982, p. 65).

7 De werkloosheidspercentages van de Surinaamse/Antilliaanse en Nederlandse beroepsbevolking voor jongens en meisjes in de leeftijdscategorie van 15 tot 19 jaar zijn als volgt:

Surinaamse/Antilliaanse meisjes:	46 proc.
Surinaamse/Antilliaanse jongens:	42 proc.
Nederlandse meisjes:	3 proc.
Nederlandse jongens:	12 proc.

(Gooskens e.a. 1979, deel II, tabellen, p. 64).

8 Zie Buiks 1983. Met randgroepjongeren worden jongeren bedoeld die niet geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving en zich in een maatschappelijk marginale positie bevinden.

9 Dit overleven buiten of marginaal aan de geïnstitutionaliseerde arbeidsmarkt wordt 'hosselen' genoemd. Het betreft legale of illegale activiteiten gericht op het verkrijgen van inkomsten.

10 Het begrip *etnische identiteit* hebben we onderscheiden van culturele identiteit. Onder culturele identiteit wordt verstaan: het cultureel eigene, een reeks van culturelementen die de desbetreffende cultuur onderscheidt van andere. Het begrip etnische identiteit duidt niet op objectieve verschillen tussen culturen, maar verwijst naar groepsgebondenheid en naar het beeld dat de groep van zichzelf heeft. Het begrip

culturele identiteit heeft dus betrekking op objectief culturele verschillen, terwijl het begrip etnische identiteit verwijst naar de subjectieve beleving van die verschillen en de daarop gebaseerde processen van groepsvorming.

11 De Rastafari-beweging is een politiek-religieuze beweging die in de jaren dertig in Jamaica ontstond onder de armsten van de zwarte bevolking. De Rastafari's geloven dat het zwarte volk het uitverkoren volk is dat verlost zal worden uit de slavernij van Babylon (d.i. de wereld van de blanken, de wereld van onderdrukking en uitbuiting) en terug zal keren naar het land van oorsprong: Afrika, Ethiopië. De Rastafari-beweging is geen formele organisatie met een eenduidige ideologie. Vooral door de reggae-muziek kreeg deze beweging ook elders zijn aanhang, onder andere onder Westindische jongeren in Engeland en Surinaamse jongeren in Nederland.

12 Winti is de Surinaamse variant van de Afro-Caraïbische religie. Bigi pokoe is populaire Surinaams-Creoolse volksmuziek.

13 Een *groepje* Surinaamse jongens heeft de meeste kans de toegang tot een disco te worden ontzegd. Als een groepje Surinaamse jongens en meisjes een disco binnen wil bestaat de kans dat alleen de jongens de toegang geweigerd wordt. Gemengde groepjes van Surinaamse en Nederlandse jongeren maken meer kans te worden toegelaten, hoewel dan de Surinaamse jongens soms ook worden geweigerd. Gevallen waarin Surinaamse meisjes (zonder Surinaamse jongens) de toegang geweigerd wordt, zijn zeldzaam.

14 Cultuur is verbonden met de materiële positie van meisjes: hun sociale klasse, hun toekomstige rol op de arbeidsmarkt, hun huidige en toekomstige rol in het huishouden (vgl. MacRobbie 1978).

Voor de titelbeschrijving van de literatuurreferenties in dit artikel wordt verwezen naar de rubriek 'Leesvoer' respectievelijk de achterin dit nummer opgenomen literatuurlijst.